

PARIA

INKÁK ÉS SPANYOLOK

A VILÁG TETEJÉN

⊕ SZÖVEG ÉS KÉP: GYARMATI JÁNOS

Paria néptelen, poros kis falu a végtelen bolíviai Altiplanón, 3800 méterrel a tenger szintje fölött. Halódó település képét mutatja: utcái néptelenek, házai omladozófélben.

Noha mellette csordogál a csak nevében jelentős Jacha Uma (Nagy Víz), amely még a száraz évszakban is szállít valamennyi vizet, ennek hasznát nem a falu látja. A folyó hordaléka által megtermékenyített, keskeny földszáv a szomszéd települések kezében van. Pariának nem maradt semmije, mindössze egy árvaház a falu szélén és egy vályogtéglából emelt koloniális templom, melynek egyetlen ékessége a kőből rakott homlokzat

Az álmos település azonban évente egy alkalommal felprezsül: augusztus közepén, a védőszentjének ünnepén tartott vásár alkalmával. A készülődést már napokkal korábban jelzik a mindenfelől érkező lámakaravánok. Árut is szállítanak, az állat maga is árucikk, de többségüket helyben levágják, hogy a húsvat kiárusítsák vagy éppen a vályogtéglából hevenyészve felállított tűzhelyeken megfőzzék a vásári sokadalom számára. A Bolíviai-magasföld parasztjai számára a lámahús ünnepi eledel, a vásár pedig egyszerre ünnep és alkalom olyan cikkek beszerzésére, mint a máig használatos vaspapucsos faekék, a szalma között odaszállított agyagedények, vagy éppen az Altiplanón különlegességnek számító méz. Az év többi részében álmos Paria tehát emberek és termékek fontos találkozási pontja is.

Egy elpusztult inka központ nyomában

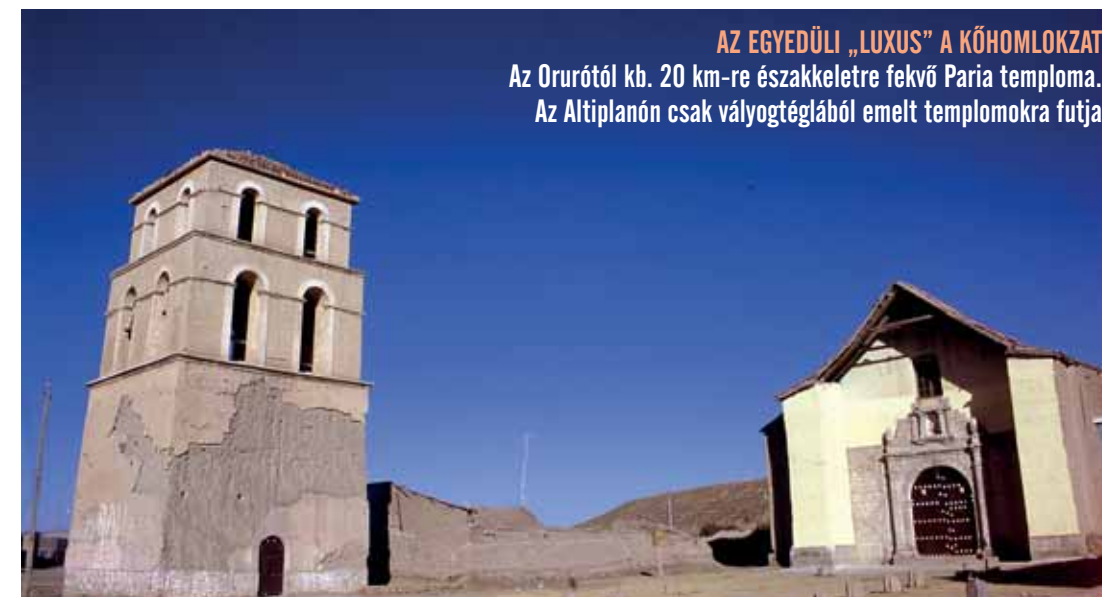
Egy 16. századi spanyol látogató Pariát olyan jelentős településnek írta le, ahol az állam által összegyűjtött, majd szétesztott javak elhelyezésére szolgáló raktárak mellett királyi pihenőhely, sőt Nap-templom is állt. A kérdés most már csak az: hol vannak mindezek?

A kolumbiai határtól a chilei Santiagóig, illetve Északnyugat-Argentínáig nadrágszíjként végighúzó, közel egymillió km²-nyi területen a 15–16. században fennállott Inka Birodalom több tízezer kilométernyi úthálózatának csomópontjain tartományi központok tucatjait alakította ki. A birodalmat 1532-ben megdöntő spanyolok számos esetben e tartományi központokban hozták létre első településeiket, és Pariáról is tudjuk, hogy nem csupán a Bolíviai-magasföld legfontosabb inka központja volt, hanem egyúttal a spanyolok

által alapított legelső európai település is Felső-Peruban, azaz a mai Bolívia területén.

A több száz, esetenként több ezer épületből álló inka tartományi központok maradványai az Andok számos pontján ma is megtalálhatók. A mai Pariában azonban mindennek nyoma sincs. Se a korai spanyol településnek, még kevésbé az inka városnak. Ugyanakkor több hajdani inka város példájából ismert, hogy az ott megtelepedő spanyolok néhány évtized múltán ugyanazon név alatt új települést alapítottak a már elhagyott inka város közelében. De ha ez Pariában is így történt, és a mai település nem azonos az ugyanazon nevet viselő legkorábbi spanyol és az azt megelőző inka településsel, akkor vajon hogyan találjuk meg az eredeti helyszínt?

Egy ilyen kihívás már önmagában elegendő lenne, hogy felébressze azt a fajta kíváncsiságot, ami

AZ EGYEDÜLI „LUXUS” A KŐHOMLOKZAT
Az Orurótól kb. 20 km-re északkeletre fekvő Paria temploma.
Az Altiplanón csak vályogtéglából emelt templomokra futja

minden kutatás katalizátora, ám ez esetben ennél többről volt szó. Az 1990-es években a Pariától mintegy 100 kilométerre, a Keleti-Andok által körülölelt Cochabamba-völgyben egy általam vezetett másik kutatás „kulcsszereplői” éppen az Altiplano egyik jelentős népének számító pariai sorák voltak. 16. századi periratok szerint az inkák azért telepítették őket az általuk létesített állami birtokra, hogy a hadsereg számára kukoricát termeljenek, amit aztán Pariába, majd onnan tovább a fővárosba, Cuzcoba szállítottak.

Ezek az információk már sokkal lényegesebb kérdéseket vetettek föl annál, mint hogy hol is helyezkedett el a hajdani inka tartományi központ. Így például azt, hogy milyen kapcsolatok fűzték az Andokban kivételesen jó mezőgazdasági adottságokkal bíró, szub-tropikus Cochabamba-völgyet az Andok és a Bolíviai-magasföld találkozási pontján egyfajta „ökológiai kapu” szerepét betöltő Pariához? És egyáltalán, milyen szerepet töltött be ez a tartományi központ az Inka Birodalom gazdasági és közigazgatási rendszerében?

AZ INKA BIRODALOM „CSONTVÁZA”
a 30 000 km-re taksált úthálózat és a „csontok tapadási pontjain” létesített tartományi központok, illetve kisebb települések, ún. tambók

HA NEM SAJÁT LÁBUKON HAJTJÁK, AKKOR KISBUSZOK TETEJÉN SZÁLLÍTJÁK A LÁMÁKAT

Ez azonban csak összekötözve és bekötött szemmel lehetséges. A vásár szélén felállított sáttortáborban vágják le, nyúzzák meg, és darabolják fel az állatokat.

Az általunk feltárt lámacsontokon megfigyelhető vágásnyomok azt mutatják, hogy az inkák idejében hasonló módon, a nyaki ütőerelmetszésével ölték meg azokat

FORRÁS: GOOGLE EARTH

PARIA AZ ÜRBŐL

A terepen egyébként azonosíthatatlan inka főút az apró pontokból vonalakká összeálló raktárcsoportok között lép be Paria központjába, és valósággal nekimegy az egyik feltárt, feltehetően a település főterét szegélyező épületnek

Egyértelmű maradványok

Efféle kérdések vezettek el egy olyan kutatóprogramhoz, melynek pusztán első lépése volt a hajdani inka település azonosítása. Ennek érdekében csaknem 100 km²-t kutattunk át, s ahogy ilyenkor az esetek többségében történik, nagyságrendekkel, 5-ről 114-re ugrott az ismert lelőhelyek száma. Ezek közel fele tartalmazott inka stílusú kerámiát, egy helyszín azonban minden szempontból kivált a többi közül. 1,1 km²-es kiterjedése több mint háromnegyedet tette ki az összes inka kori lelőhely területének, ám legalább ennyire sokatmondó, hogy a felszínén található leletek mennyisége és sokfélesége (edénytöredékek, csont- és kő-, főleg szodalitgyöngyök, fém- és kőeszközök) messze meghaladta minden más lelőhelyét. Mindez egyértelművé tette, hogy a régió legjelentősebb inka kori településéről van szó, ugyanakkor kevés volt ahhoz, hogy kijelentsük: ez volt az inka Paria. Az azonosításban döntő szerepet kapott a lelőhelyet körülölelő hat raktárcsoport, amely csaknem 1600 épületmaradványt tar-

A cikk megjelenésének támogatója a

A bolíviai Nemzeti Régészeti Igazgatóság engedélyével (AUT. No. 27/04, 030/05, COM. EXT. 228/06) kivitelezett kutatóprogram végrehajtását, eredményeinek feldolgozását és közreadását az Országos Kutatási Alapprogramok (T 048047, SAB 81555), valamint a Curtiss T. & Mary G. Brennan, illetve a Heinz Foundation támogatása tette lehetővé

talmazott. Noha becslésünk szerint az eredeti raktárak legalább 10%-át nyom nélkül elpusztította az erózió, a fennmaradtak száma az Inka Birodalomból ma ismert állami raktárak 14-15%-át teszi ki. Az azonosítás további kulcsfontosságú feltétele a qhapaq ñan, a királyi út megtalálása volt, ugyanis ezekre fűződtek fel az Inka Birodalom központjai. Az út nyomait azonban a helyszínen sehogyan sem tudtuk azonosítani. Nem úgy az úrfelvételeken, melyeken nem csak maga a település látható, hanem az is, ahogy több más tartományi központhoz hasonlóan a birodalmi főút diagonálisan belép a település centrumába.

Mindezek után kétség sem férhetett hozzá, hogy ez, a mai Paria falutól 3 km-re fekvő, ősi település volt a keresett inka központ! Utólag akár azt is mondhatnánk, épp ott volt, ahol lennie kellett: a száraz Altiplanónak azon a pontján, ahol három, egész évben vizet szállító folyó találkozik, és egy hévforrás is a felszínre tör (fürdőt számos más inka településen is azonosítottak).

A hajdanvolt jelentőség nyomai

Paria tehát megvolt, de hol vannak az inka állami településekről jól ismert, több méter magas kőfalakkal rendelkező épületek? A válaszhoz azok az alig fél méter magas, hosszan elnyúló dombok segítettek, amelyek a település polgári/szertartási magját alkothatták. Az ott megkezdett feltárás során egy jellegzetes, egyhelyiséges, csarnokszerű inka épület, az ún. kallanka bontakozott ki, mely a 16. századi perui krónikások szerint az úton levő munkacsapatok, katonai egységek ideiglenes szállásaként szolgált. Méretük gyakran a futballpályákét is meghaladja. Ilyenkor oszlopsorokkal támasztották alá a 10 méternél is magasabb kő oromfalakra rakott nyeregteret. Az általunk feltárt, „mindössze” 38×10 méteres kallankáról viszont kiderült, hogy falait csak kb. egyméteres magasságig építették meg kőből, fölötté agyagba rakott folyami követ használtak. E falrészeket a hirtelen, heves csapadék és az Altiplanóra jellemző, erős szelek együttes eróziója teljesen megsemmisítette, és föld alá temette a falak kőből rakott alsó részét is. Ennek, a vi-

dékre ma is jellemző építési technikának tulajdonítható Paria teljes pusztulása.

Egy másik, általunk feltárt épület nem építészeti, hanem gazdasági szempontból bizonyult érdekessé. Az ugyancsak nagyméretű (kb. 20×7 m) házban egyszerre voltak jelen a mindennapi háztartási tevékenységgel kapcsolatos leletek (örlőkövek, mozsarak, edények, hamugödrök, boltozatos kemence), valamint az értékes szőttések készítésére utaló eszközök. Orsókarikák, bronztűk, lámafélék csontjából és szarvasagancsból készült szövőalkalmosságok, de olyan csont- és kőgyöngyök, valamint átfűrt bronz-, ezüst- és aranykorongok, tengeri kagylóból készült díszek is előkerültek, amelyekkel a tartományi központokban rendezett ünnepeken viselt felső ruhadarabokat díszítették, így viszonzva az államnak tett szolgálatokat. Ez az épület tehát egy olyan műhely lehetett, ahol az inka társadalom egy különleges csoportjához tartozó nők, a közösségükből állami településekre áttelepített aqllák dolgoztak.

A település mellett talált inka kori rézbányából kitermelt ércet önthették az itteni fémtárgyak nyersanyagává, mégpedig azokban a fellelt kerámiatálakban, amelyek oldalán rézmaradványok őrződtek meg. A modern földtudományi módszerekkel elemzett edénytöredékek döntően két olyan nyersanyagfajtából készültek, amelyek forrása maximum 30 km-re helyezkedett el Pariatól. E vizsgálatok azt is kimutatták, hogy az ún. inka birodalmi stílusú edények többségét olyan nyersanyagból állították elő, amelyet csak az inka hódítást követően kezdtek el használni, minden bizonnyal a megnövekedett mennyiségi, valamint minőségi igények kielégítésére.

A pariai kézművesség fontos ágát jelentette a kőfeldolgozás is. A legkülönfélébb késztermékek (kőkapák, örlőkövek, mozsarak, pattintott kőeszközök) mellett helyi feldolgozásról tanúskodnak a település általunk feltételezett műhelyzónájában talált nyers és félkész szodalitdarabok is.

A GYÉR NÖVÉNYZETŰ ALTIPLANO

keleti szegélyét a Keleti-Andok láncai határolják. E vonulatok jól felfogják a passzátszelekkel érkező csapadékot, amiből alig jut a magasföldre. Nyáron azonban időnként heves frontbetörések tapasztalhatók (e meteorológiai jelenséget nevezik „bolíviai tél”-nek), ám a csapadékvíz hamar elszivárog és elpárolog. Facsoportok is csak a völgytalpakon és az öntözött részeken fordulnak elő

INKA TÁNYÉR KÍGYÓFEJ FORMAJÚ FOGÓJA

EDÉNYFEDŐ FOGÓJAKÉNT funkcionáló lámafigura

INKA TÁNYÉR FOGÓJÁT KÉPEZŐ JAGUÁRFEJ

Különös sajátossága az állat nyakán látható csik, talán nyakörv jelzésére

A KVARCITBÓL CSISZOLT MOZSARAT

valószínűleg az épület külső, falakkal határolt, szélőtől védett gabonafeldolgozó szegletében használhatták. Ugyanonnan került elő egy őrlőkő és a hozzá tartozó ún. uña, amit kézzel mozgatva zúzták össze az őrlőkőre szórt magokat

A birodalmi rendszer szabta szerepben

A Pariából nyert adatok – más feltárások eredményeivel együtt – arra utalnak, hogy a tartományi központok nem pusztán a korábban nekik tulajdonított funkciókat töltötték be (helytartói székhely, közigazgatási és ceremóniális központ), hanem komoly szerepet játszottak az Inka Birodalom gazdasági életében is, jelesen a kézművestermékek előállításában. E településeknek a javak koncentrációjában és elosztásában ugyancsak régről ismert szerepét nem csak az általunk azonosított nagyszámú állami raktár, hanem archeobotanikai vizsgálataink is alátámasztották. Vagyis, míg az inka korszakot közvetlenül megelőző időszakhoz tartozó, általunk feltárt épületből kizárólag az Altiplanóra jellemző növények maradványai kerültek

elő, addig Pariában meglettük a Cochabamba-völgyi melegebb éghajlaton tenyésző kukorica és paprika maradványait is. Mindez megerősítette azokat a 16. század közepi beszámolókat, melyek a Cochabambában megtermelt kukorica Pariába történő szállításáról szólnak.

Arról, hogy mi történt a Pariában felhalmozott legkülönfélébb javakkal, egy ugyancsak 16. századi helyi előkelő tanúvallomása szolgál példával. Állítása szerint az általuk Cuzcoba vezetett harco-

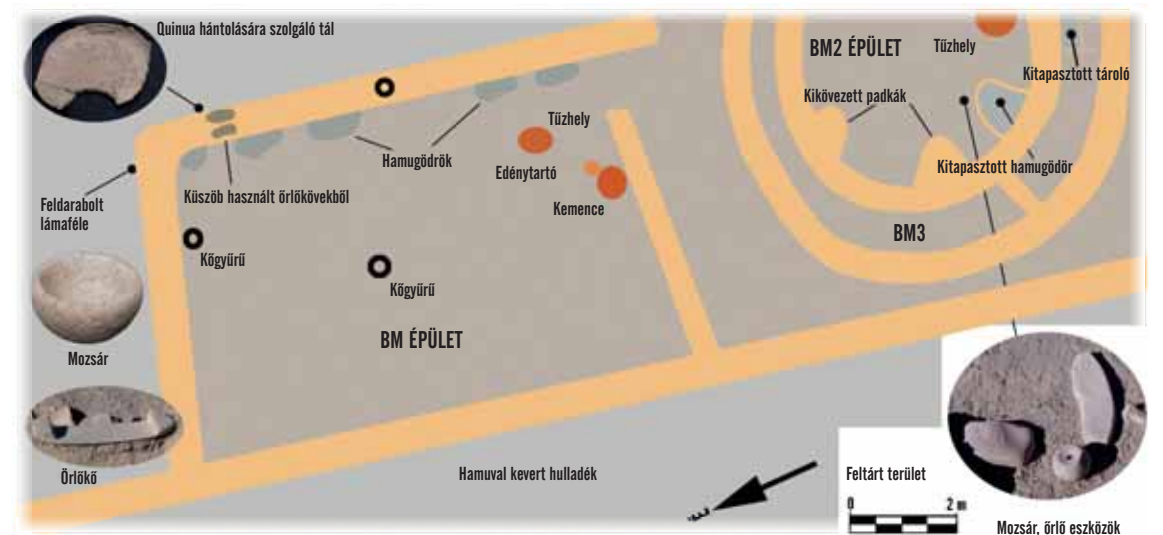
UÑA, FELTÁRÁS KÖZBEN

– körüllette állatsontok és edénytöredékek

A HÁROM, EGYMÁSBA ÉPÍTETT ÉPÜLET a feltárás végén

HÁROM, EGYMÁSBA ÉPÍTETT ÉPÜLET ALAPRAJZA

A legelőször létesített, hosszú, téglalap alakú épület az állam számára dolgozó takácsok lakóhelye és műhelye volt

FESTÉSSEL DÍSZÍTETT FAZÉK

soknak „... minden városban és tambóban (köztük Pariában)... mint az inka katonáinak, ételmezt és inivalót és charquit (szárított lámahús) és sarukat, ruhákat és nagy mennyiségű quinoa lisztet és lámákat és asszonyokat adtak...”

Az Inka Birodalom tartományi központjai tehát az állami infrastruktúrában szokásos adminisztratív funkciók mellett számos olyan, a termeléstől az elosztásig terjedő gazdasági feladatot is elláttak, amelyek nem feltétlenül voltak jellemzőek más archaikus államok tartományi székhelyeire.

Ennek magyarázatát talán abban kell keresnünk, hogy a 14. század folyamán egy cuzcoi főnökségből megszülető inka állam olyan környezetben jött létre, ahol a természeti erőforrások igen szegényesek (gyenge minőségű talaj, magas erózió, száraz éghajlat, fagyveszély, korlátozott öntözési lehetőségek), eloszlásuk egyenetlen, aminek következtében csak helyenként és korlátozottan alakulhat ki jelentősebb mezőgazdasági fölösleg és sűrűbb népesség. Ez pedig megakadályozta, hogy fejlett munkamegosztáson alapuló, foglalkozásonként specializált kézművesség, arra alapozva pedig fejlett csererendszer és városias településhálózat jöhessen létre.

LÁMÁKKAL DÍSZÍTETT, ÚN. INKA BIRODALMI STÍLUSÚ TÁNYÉR TÖREDÉKE
Az utóbbi idők anyagvizsgálatai, köztük az általunk végzetek is, kiderítették, hogy ezek is helyben készültek, feltehetően állami fazekastelepeken

COCHABAMBÁBÓL SZÁRMAZÓ, szodalitból és egyéb kőzetből csiszolt viseletdíszítő gyöngyök

Az inka állam kulcsszereplője

A cuzcoihoz hasonló andesi főnökségek által előállított termékek mennyisége, minősége és skálája nem sokkal haladhatta meg a saját népességük eltartásához és előkelőik presztízsjavakkal történő ellátásához szükséges mennyiséget, és távolról sem volt elegendő egy terjeszkedő állam igényeinek kielégítésére, a mind távolabbi hódításokhoz szükséges hadsereg kiszolgálására, a beruházásokra (teraszok, öntözőcsatornák, állami bányák, műhelyek), az infrastruktúra kiépítéséhez és fenntartásához szükséges erőforrásokra, a katonai és civil feladatok ellátásában részt vevők javadalmazására. Ráadásul az igények a birodalom terjeszkedése során hólabda módjára növekedtek: minél több területet és etnikai csoportot kebeleztek be, annál több forrást követelt a birodalmi rendszer működtetése.

Ezért az inka állam arra kényszerült, hogy a megfelelő gazdasági intézmények hiányában maga teremtsen meg a szükséges feltételeket az ellenőrzése alatt levő források körének bővítésével, jobb kiaknázásával, a termelés alaptáplálékoktól luxuscikkig terjedő megszervezésével, valamint a megtermelt javak áramlásának szabályozásával.

E folyamatban kulcsszerepet kaptak a tartományi központok, a kézművestermékek előállításban éppúgy, mint a munkaerő, a nyersanyagok és a késztermékek mozgásának irányításában, fogyasztásban. Ezért épített ki az Inka Birodalom olyan tartományi központ-hálózatot, amely mai ismereteink szerint legalább 40-50 centumból állt. E rendszernek volt Paria a bolíviai Altiplanón a legfontosabb láncszeme.

Az Altiplano letűnt központja

Erre bizonyíték, hogy 1535-ben Francisco Pizarro társaként Cuzco elfoglalásából és kifosztásából spanyolországi útja miatt kimaradó Diego de Almagro éppen Pariát választotta bázisként a Titicaca-tótól délre elterülő – Peruhoz hasonló gazdagságának remélt – vidékek felfedezésére és meghódítására. Cuzcotól délre ugyanis Paria lehetett az utolsó település, amely elég nagy épületekkel rendelkezett ahhoz, hogy nagyobb haderőt és annak még nepe-sebb indián kíséretét is el lehessen helyezni, raktá-raiból pedig fel lehessen tölteni a kietlen magas-földön útnak indulók készleteit.

Az inka kori Paria valószínűleg 1546-ban jutott utoljára szerephez, amikor a koronával szemben lázadó konkvisztádorok és a királpárti erők néztek ott farkasszemet egymással. Ezt követően már csak egy 1593-ban másolt dokumentumban bukkan fel, immár Paria la vieja (Ó-Paria) néven, ami arra utal, hogy az Inka Birodalom által létesített központot valamikor 1546 és e dokumentum keletkezése között költöztették át mai helyére, s maradt rejtve több mint négy évszázadon át. ☺

RUHADÍSZÍTÓ KORONGOK: bronz, ezüst és csont

KÖMOZSÁR

A lefordított és feltehetően szándékosan kilyukasztott mozsarat egy őrlőkővel, a hozzá tartozó ún. uñával és két, egymásba helyezett, összetört edénnyel együtt találtuk a valószínűleg Paria utolsó fázisához tartozó épületben. Az együtttest talán Paria elhagyásakor hagyták az épületben

